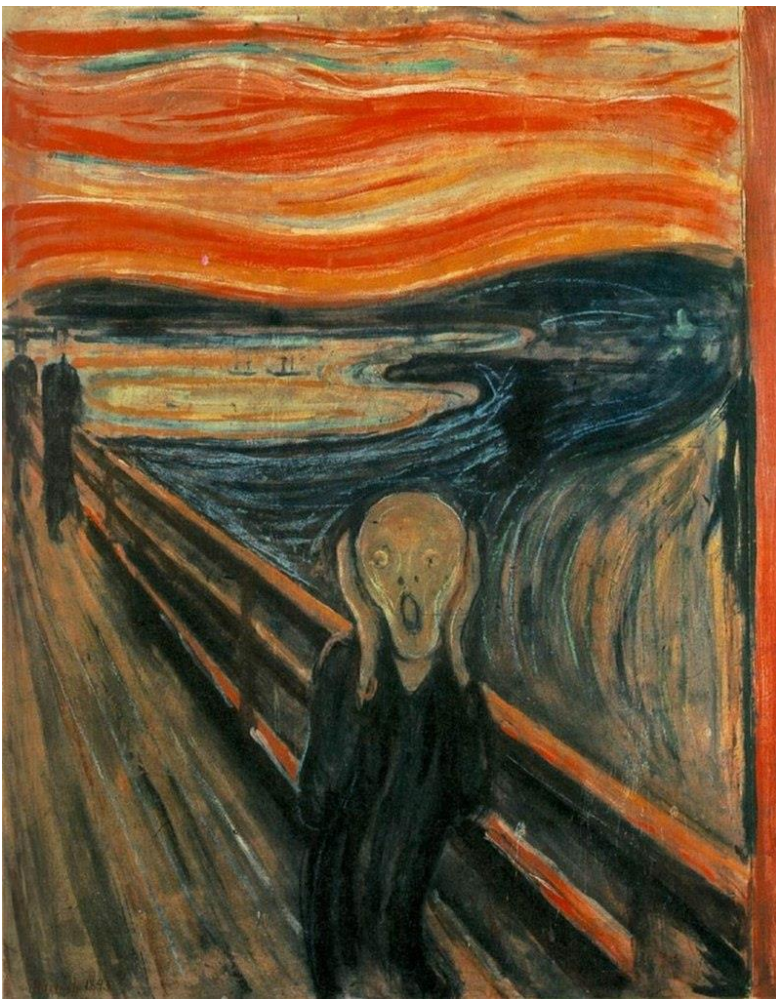

MENNESKET I KRISE

Skriet (1893) af Edvard Munch
Først udgivet under titlen *Fortvivlelse*

GRUPPEMEDLEMMER

Amalie Skræm 70756

Anna Eie Albertsen 70784

Emilie Nejst Bruun 71770

GRUPPENUMMER

V2026694752

VEJLEDER

Michelle Sabine Steinmüller

Abstract

This project aims to establish a connection between the state of crisis from a psychological perspective and the term despair defined by Søren Kierkegaard in his thesis *Sickness Unto Death* (1849). With this merge we hope to further contribute to the current understanding of being an individual in a state of psychological crisis in the 21st century.

The term despair is analyzed and interpreted subject-ontologically and furthermore translated in a way comprehensible for people in the 21st century.

Through this analysis we found the terms crisis and despair to be significantly similar and both a human condition, although being from different professional fields.

We thereby further discussed the translation of Kierkegaard and the significance of despair in relation to people in a state of crisis.

In conclusion we found, that Kierkegaard's philosophy and term despair can offer a philosophical perspective to the understanding of being in a state of crisis.

The results leads to further discussion about the relative relevance of this perspective and how other perspectives may further add to this understanding.

Indhold

Abstract	1
Problemformulering	3
Indledning	3
Problemfelt og relevans	4
Metode	5
Læsning af hovedværket SD	5
Videnskab og Filosofi	5
Subjektivitet og læring	5
Kombination	5
Afgrænsninger	6
Referenceramme	6
Krise som begreb og tilstand	6
Eksistentialisme og krise	8
Kierkegaards forfatterskab	9
Mennesket som syntese	10
Fortvivlelse som sygdom	11
a)	12
b)	13
c)	13
Hvordan forstås tilstanden fortvivlelse?	14
Mulighed og nødvendighed	15
Endelighed og Uendelighed	17
Ansvar	20
Springet	20
Diskussion	21
Er der sammenhæng mellem fortvivlelse og krise?	21
Hvordan kan man oversætte Kierkegaards helbredelse?	23
Kierkegaard – individets eller samfundets tænker?	24
Konklusion	25
Perspektivering	26
Litteratur	27
Værker	27
Artikler	28

Problemformulering

Kan Kierkegaards filosofi og tænkning, med udgangspunkt i *SD*, bidrage til vores forståelse af det, at være et menneske i krise, i det 21. århundrede?

Indledning

“Vi befinder os stadig midt i den udvikling som blev sat i gang da det stod klart at pandemien var et nyt livsvilkår. Historien er ikke slut, den ændrer sig igen og igen, og vi kender endnu ikke dens omfang. Den allerførste begyndelse i forårs månederne 2020 er allerede fortid.”

(Rothstein, 2020: 5)

Således indledes *Coronamonologerne* (2020), der er lyriske fortolkninger fra mennesker der ligesom alle os andre, lige nu befinder sig i Covid-19-krisen.

Den danske statsborger står, ligesom resten af verdens befolkning, overfor en helt ny og ugenkendelig situation, opstået på baggrund af Covid-19 pandemien. Denne pandemi har påvirket menneskets hverdag i en sådan grad, at ingen længere kan vende blikket væk og derved fjerne sin opmærksomhed fra emnet.

Vi kan allerede nu fornemme, at det der var før Covid-19, allerede er fortid. Vi må antage, at historien, der bliver skrevet lige nu, vil blive delt op i et før, under og efter Covid-19. Vi er stadig undervejs i pandemien og kan kun forestille og gætte os til, hvordan vores hverdag, vores samfund og verden vil se ud, når vi kommer ud på den anden side.

Mennesket står over for en helt ny virkelighed. Verden, som vi kender den, forandrede sig på rekordtid, og nu skal vi forholde os til et helt nyt sæt af regler og normer.

Hvad kan dette have af konsekvenser for menneskets velvære?

Mennesket er blevet isoleret, kan ikke tage på arbejde og nogle har endda måtte sige farvel til deres karriere, fremtidige levebrød og familiemedlemmer. Hele industrier, som pelsindustrien og alle med en levevej heraf, er blevet destrueret af de aspekter og regelsæt som pandemien har bragt med sig. Børn og unge modtager fjernundervisning, kan ikke gå til sport og socialisere sig i deres fritid, hvorved de er tvunget til at blive hjemme, hvilket kan medføre utilsigtede konsekvenser.

Så hvordan skal mennesket befærde sig i denne pandemi, uden et kompas til at navigere i vores nye virkelighed? Hvad er meningen med galskaben? Hvordan skal vi forstå denne pandemi og hvordan skal vi håndtere os selv og vores egne følelser som er kommet af

krisen? Hvordan skal vi forholde os til denne absurde nye virkelighed, uden mening og uden at miste forstanden?

For at finde mening og orientering i denne absurde nye virkelighed vil vi søge inspiration i eksistentialismen. Den eksistentialistiske filosofi beskæftiger sig netop med begreber og forståelsesrammer omhandlende livets meningsløshed og absurditet. Den danske filosof Søren Kierkegaard betegnes ofte som eksistentialismens fader, og beskæftigede sig i sit forfatterskab med, hvad det vil sige at være menneske. Kierkegaard virker derved som et oplagt valgt til at give et bud på, hvad der sker med mennesket lige nu.

Ifølge Kierkegaard skal vi begynde hos os selv, og hvordan gør vi så det?

I værket *Sygdommen til Døden*, beskriver Kierkegaard fortvivlelse som et menneskeligt grundvilkår og hvordan vi kan forholde os til den.

Kierkegaard påstår at mennesket altid er fortvivlet og dermed altid i indre krise med sig selv.

Vi vil undersøge i hvilken grad det Kierkegaardske begreb fortvivlelse kan sættes i relation med krisebegrebet.

Problemfelt og relevans

Hvordan skal vi som danskere, individer i et samfund som ellers er ret beskyttet mod de fleste katastrofer, kunne sætte os ind i, forstå og agere i denne helt nye virkelighed, uden nogle erfaringer at trække på?

Vi er et år undervejs i pandemien, men løbende ændrer vores hverdag sig stadig. Hvordan vil krisen se ud i morgen? Hvilke nye regler og opfordringer vil man vågne op til i morgen og hvordan vil det påvirke os, vores liv og dem omkring os?

Vigtigst af alt, hvordan skal vi kunne forstå og håndtere os selv i en konstant tilstand af krise?

Med dette projekt håber vi på at kunne skabe sammenhæng mellem tilstanden krise og Kierkegaards begreb om fortvivlelse.

Vi vil undersøge om denne kobling vil kunne bidrage til forståelsen af, det at være et menneske i krise i det 21. Århundrede.

Kierkegaard er en verdenskendt dansk filosof, hvis filosofi stadig bliver benyttet til at forstå den verden vi lever i. Ved at oversætte Kierkegaards tanker om mennesket til mennesket i det 21. Århundrede, håber vi at kunne muliggøre en videre dialog mellem Kierkegaard og mennesket i krise som medvirker til en udvidet forståelse af det, at være i krise.

Metode

Metodisk har vi valgt at besvare vores problemformulering med *SD* som teoretisk forståelsesramme og empirisk materiale, og mennesket i krise som vores genstandsfelt. Vores tolkningsproces af *SD* kan betegnes med den hermeneutiske cirkel som følge af en kritisk gennemgang af relevant sekundær litteratur og *SD*.

Læsning af hovedværket *SD*

Kierkegaard kan læses på vidt forskellige måder, alt efter hvilken fagtradition der følges og hvilke aspekter der lægges vægt på. Tilgange til Kierkegaard kan være klassisk filosofisk, teologisk, litterær eller som det ofte ses i dag, handelsorienteret med en coaching-tilgang (Mau og Hansen, 2013: 11-12).

Metodisk, med inspiration fra *Kierkegaard Gentaget*, har vi bevidst valgt at bevæge os væk fra det der bliver kaldt den teologiske læsning, som har et dominerende kristent perspektiv, da vi vurderede at dette ville forstyrre vores fokus i projektet, heraf subjektet.

Derved har vi læst *SD* med en subjektontologisk tilgang, da subjektet er i fokus.

Projektet forankrer sig i dimensionen Videnskab og Filosofi samt Subjektivitet og Læring.

Videnskab og Filosofi

Projektet forankres i dimensionen Videnskab og Filosofi, i og med det i høj grad er et filosofisk teoretisk projekt omhandlende analyse og fortolkning af *SD*, som indgangsvinkel til at aktualisere Kierkegaards tænkning, i forbindelse med Covid-19-krisen.

Subjektivitet og læring

Projektet forankres i dimensionen subjektivitet og læring, i og med, at projektet bestræber sig på at undersøge menneskets væren i verden. Herunder hvordan mennesket skal lære at blive sig bevidst om sit selv, især under indre krisetilstande. Menneskets dannelse, ageren og tænkning er i fokus, da det er her krisetilstande og fortvivlelse hos mennesket viser sig. Krisebegrebet defineres derudover ud fra en psykoanalytisk tilgang, som komplement til vores filosofiske forståelse af fortvivlelse. Dimensionen Subjektivitet og Læring beskæftiger sig netop med spørgsmålet om, hvad mennesket er, ligesom dette projekt vil give et bud på.

Kombination

Det psykoanalytisk begreb krisetilstand undersøges som sammenhæng til Kierkegaards filosofiske begreb om fortvivlelse, hvorfor projektet forankres i begge dimensioner. Opgaven

er med til at give et bud på et centralt spørgsmål som der arbejdes med som genstandsfelt i begge dimensioner, nemlig: hvad er mennesket?

Afgrænsninger

For at besvare vores problemformulering så konkret som muligt, er visse pointer blevet udeladt eller forsimplet i vores opgave.

Vi har fokuseret på et enkelt værk af Kierkegaard og dermed udeladt potentielt relevante pointer i fra andre steder i Kierkegaards forfatterskab. Derfor må vores fortolkning og forståelse af Kierkegaards filosofi ses i forhold til *SD*.

Derudover er det vigtigt at pointere, at denne tolkning er blevet yderligere begrænset på grund af tekniske forhold, såsom sproget og omfanget af tid gået siden udgivelsen.

Endvidere vil eksistentialisme blot overfladisk blive nævnt. Kierkegaard som eksistentialismens fader er endnu en pointe som vi ikke har valgt at undersøge videre, end at han grundlæggende for denne filosofiske strømning.

Referenceramme

Der henvises til Kierkegaards værk *Sygdommen til døden* på følgende måde:

(SKS, bind: side) i *Søren Kierkegaards Skrifter*

Sygdommen til døden forkortes til *SD*.

SD er delt op i to dele, henholdsvis i 1. afsnit "Sygdommen til Døden er Fortvivlelse", og 2. afsnit "Fortvivlelse er Synden".

Vi refererer til disse som 1. del og 2. del.

SD (1849) er udgivet af Søren Kierkegaard og skrevet under pseudonymet Anti-Climacus.

Vi bliver introduceret til værket med undertitlen "En christelig psykologisk Udvikling til Opbyggelse og Opvækkelse" (SKS, 11: 115).

Krise som begreb og tilstand

Der findes uendeligt mange situationer og tilstande der kan betegnes som kriser.

Naturkatastrofer, krige, sundhedskriser og klimakriser er alle eksempler på situationer og begivenheder der kan forstås som udefrakommende, ydre kriser. Krisebegrebet har forskellige betydninger alt efter hvilken faglig vinkel det defineres på baggrund af, og er således et meget bredt begreb.

Johan Cullbergs (f. 1934) faglitterære bog *Krise og udvikling* (1988) handler om forståelse

af menneskets udvikling i relation til kriser, undersøgt ud fra et psykoanalytisk perspektiv. Ifølge Cullberg er kriser en central del af den menneskelige eksistens og en forudsætning for, at man kan udvikle sig som menneske og opnå selvindsigt (Cullberg, 1988: 9).

Begrebet krise ”kommer fra det græske ’krisis’ og betyder egentlig afgørende vending, pludselig forandring, skæbnesvanger forstyrrelse.” (Cullberg, 1988: 12). En sådan forandring eller forstyrrelse kan ske som følge af en påvirkning af menneskets indre tilstand, eller en påvirkning fra noget ydre i samfundet eller verden. Når en ydre tilstand påvirker menneskets indre tilstand, kan det virke som en udløsende faktor eller situation, og skabe en indre krisetilstand i det enkelte menneske (Cullberg, 1988: 16).

Psykiske kriser kan, ud fra et psykoanalytisk perspektiv, defineres som en krisetilstand hvor tidligere erfaringer eller indlærte reaktionsmønstre ikke er tilstrækkelige i forhold til at forstå og bearbejde den nye situation, som mennesket befinder sig i. Der skelnes mellem to typer af psykiske kriser. Den første type omhandler almene livsbegivenheder, som man er forventet at leve igennem, heriblandt puberteten, pension, fødsler med mere.

Den anden type indbefatter traumatiske kriser, som kan opstå pludseligt og uventet. Det kan eksempelvis være et dødsfald af en nærtstående i menneskets liv eller et partnerbrud (Cullberg, 1988: 17).

Cullberg definerer noget som traumatisk og dermed traumatisk krise som: “individets psykiske situation efter en ydre hændelse, som har en sådan art eller grad, at individets fysiske eksistens, sociale identitet og tryghed eller basale muligheder for tilfredsstillelse i tilværelsen trues.” (Cullberg, 1988: 124). Covid-19 pandemien kan heraf karakteriseres som en traumatisk ydre krise, da dens pludselige opståen har vendt op og ned på tilværelsen, som derfor kan udløse psykiske og dermed indre kriser hos individet.

Det beskrives blandt andet i *Coronamonologerne* hvordan en ydre krise kan påvirke menneskets indre. Et uddrag fra en af disse beskriver angst og frygt, som konsekvens af pandemien: “Angsten er så selvoptaget. Den laver en sort dødsstjerne i området omkring sofaen. Her sidder jeg så. Der åbner sig et dybt, sort hul, og jeg glider derned. Der er mørkt og koldt (...)” (Rothstein, 2020: 31). Verden er under drastisk forandring, og mennesket her forholder sig til den ydre krise, hvilket resulterer i en indre angst og frygt.

Ydre kriser og katastrofer, såsom pandemien Covid-19, kan altså have elementer af noget uventet, forandrende og kaotisk, hvilket kan virke traumatisk for mennesker og derfor medføre indre krisetilstande.

Oplevelsen af at livet er uden garantier, at kaos kan indtræffe når som helst og følelsen af at være udsat og ikke kunne beskytte sig selv. Alt dette kan forekomme uden nogen form for

guddommelig eller samfundsmæssig retfærdighed, og er med til at udfordre livsholdninger og verdensbilleder (Cullberg, 1998: 142).

Der er altid konstante indre kriser hos mennesket, da menneskets indre altid er i udvikling, samtidig med at ydre kriser, såsom naturlige, samfunds- og globale kriser, finder sted.

Krisetilstande er altså et eksistentielt vilkår for det at være menneske (Cullberg, 1988: 120). Vores forhold og forståelse af kriser og krisernes påvirkning på vores liv har eksistentielle præg, da disse har at gøre med følelsesmæssige forudsætninger for at være menneske (Cullberg, 1988: 120). Dette giver anledning til at belyse kriser ud fra et filosofisk og eksistentielistisk synspunkt.

Eksistentialisme og krise

Hvorfor er vi her? Hvad er meningen med det hele?

Eksistentialisme er et begreb der dækker over flere traditioner, generelt med udgangspunkt i liv, død og det at være menneske i verden (Vandekerckhove, 2020: 130).

Kierkegaard omtales ofte som eksistentialismens fader og væsentlig grundlægger af eksistentialismen. Dette vil vi her ikke uddybe yderligere, men blot kort pointere hvordan Kierkegaards kristne eksistensfilosofi adskiller sig fra ateistisk eksistentialisme.

Til forskel fra Kierkegaards kristne eksistentielistiske tilgang er Jean-Paul Sartre (1905-1980), med sin ateistiske eksistentialisme. Sartre er enig med Kierkegaard i, at eksistens går forud essens, men adskiller sig fra Kierkegaard ved at tænke Gud ud af menneskets essens. Dette er en af Sartres hovedpointer i sit værk *Eksistentialisme er en humanisme* (1946): “Den erklærer, at dersom Gud ikke eksisterer, er der i det mindste et væsen, hos hvem eksistensen går forud for essensen, et væsen, som eksisterer, før det kan defineret ved et begreb, og dette væsen er mennesket (...)” (Sartre, 1945:

47). Mennesket er sat i verden uden viden om den, og hvordan det skal navigere den.

Essensen af os selv og meningen med hvad vi er og gør, er noget, vi selv skal skabe og udvikle i løbet af vores liv. Eksistensen af mennesket går dermed forud for essensen.

Eksistentialisme kan altså, både fra et ateistisk og religiøst synspunkt, belyse spørgsmål omkring, hvad det vil sige at være et menneske.

Når vores forudsætninger for at være et menneske bliver truet, kan mennesket blive kastet ud i en eksistentiel form for krise.

Wim Vandekerckhove mener, at det er væsentligt at undersøge kriser fra et eksistentielistisk filosofisk synspunkt. Ifølge ham havde eksistentialismen stor betydning for individet efter 2.

verdenskrig, hvor samfund var i krisetilstand og skulle genoprettes og stabiliseres. Mennesker søgte mening med tilværelsen og den umiddelbare meningsløshed, ved hjælp af eksistentialismen, og kunne deraf skabe retning i deres liv:

”(...)existentialism provided direction for individual life then, and perhaps it will do so again.” (Vandekerckhove, 2020: 130). Med sin artikel opfordrer Vandekerckhove endvidere til flere undersøgelser af, hvorvidt eksistentialismen kan hjælpe mennesket i nutidens Covid-19 krise.

Kierkegaards forfatterskab

Søren Aabye Kierkegaard blev født i 1813 og døde af en tuberkuløs infektion som 42-årig i 1855. Kierkegaard var uddannet teolog fra Københavns Universitet og supplerede denne uddannelse med en filosofisk magistergrad i 1841 (Thielst, 1992: 9-10). Herefter fulgte et forfatterskab, der siden har gjort Kierkegaard kendt som én af verdenshistoriens indflydelsesrige filosoffer og grundlægger af eksistentialismen (Nielsen, 2009: 9).

Kierkegaards forfatterskab viser ”(...) at han både følte sig som teolog, der udlagde Skriften, og som filosof, der rejste spørgsmål og analyserede sig til mulige svar.” (Thielst, 1992: 10). Han udgav nogle prædiken-lignende skrifter i sit eget navn og derudover nogle mere filosofiske og eksperimenterende værker, udgivet under forskellige pseudonymer (Thielst, 1992: 10).

Kierkegaard opfattede sig selv som en slags dramatiker, der ved at skabe forskellige karakterer og personligheder, i form af sine pseudonymer, kunne iagttage, udforske og undersøge fænomener og problematikker fra forskellige perspektiver (Thielst, 1992: 11).

Kierkegaard beskrev fænomener som angst, fortvivelse og kærlighed, begreber af u håndgribelig størrelse, som var de oplevet af en karakter og person (Søltoft, 2017: 34). På den måde virkeliggjorde han karaktererne og deres oplevelser, så læseren på den måde kan spejle sig selv og sit eget liv i dem, og derved tage stilling og dømme selvstændigt.

Pia Søltoft (2017) sammenligner Kierkegaards forfatterskab med et spejlkabinet, som er et lille rum med spejle overalt, hvor læseren kan se sig selv fra forskellige vinkler og perspektiver (Søltoft, 2017: 16).

Det var Kierkegaards intention med pseudonymerne at undlade, som autoritet, at fortælle læseren, hvad han skal tænke, og hvordan han skal leve sit liv. Det bliver derved læserens eget ansvar, hvor værkerne fører ham hen. (Thielst, 1992: 11). På denne måde opfordrede Kierkegaard sin læser til bevidst at tage stilling og dømme selvstændigt.

Mennesket som syntese

I *SD* defineres mennesket således: "Mennesket er Aand. Men hvad er Aand? Aand er Selvet. Men hvad er Selvet? Selvet er et Forhold, der forholder sig til sig selv, eller er det i Forholdet, at Forholdet forholder sig til sig selv; Selvet er ikke Forholdet, men at Forholdet forholder sig til sig selv." (SKS, 11: 129). Kierkegaard beskriver mennesket som værende ånd og ånd et selv. Vi har, som mennesker, et forhold til, hvem vi er. Det er heri, vi kan forholde os til os selv og dermed have et forhold til vores selv.

Peter Thiels kan her uddybe vores forståelse af hvad der menes med selvet med forklaringen: "(...) erstatter vi begrebet 'ånd' med det mere nutidige 'bevidsthed', så forstår vi bedre, hvad han mener med *selv*." (Thielst, 1992: 15). Thielst beskriver derudover selvet som enheden af alt det, som holder personligheden sammen. At finde sig selv kan her forstås som at blive selvbevidst (Thielst, 1992: 15).

At mennesket er ånd, kan derved forstås som, at mennesket har en bevidsthed. Dog er det ikke nok bare at have en bevidsthed, da mennesket samtidig skal være bevidst om sin bevidsthed, ved at forholde sig til den. Heri ligger forholdet, der forholder sig til sig selv.

Kierkegaard definerer syntesen som: "En Synthese er et Forhold mellem To. Saaledes betragtet er Mennesket endnu intet Selv." (SKS: 11, 129). Med dette menes, at mennesket består af dualistiske forhold, som blandt andet sjæl og legeme, uendelighed og endelighed og mulighed og nødvendighed. Syntesen er altså en vekselvirkning mellem flere forskellige parvise yderpositioner eller dualismer, der tilsammen udgør mennesket, og heraf, ifølge Thielst, menneskets personlighed og selvbevidsthed (Thielst, 1992: 15).

Selvbevidstheden, hos mennesket, altså selvet og ånden, findes ifølge Kierkegaard i syntesen af sjæl og legeme. Mennesket består ikke kun af det sjælelige eller legemlige, men af begge på samme tid i et dialektisk forhold. Selvet findes i det dialektiske forhold, og kan ikke findes i noget der kun er sjæleligt eller kun er legemligt: "At dette er saaledes, ligger i det Dialektiske at Selvet er en Synthese, hvorfor det Ene bestandigt er sit Modsatte. Ingen Form af Fortvivlelse kan man bestemme ligefrem (∴: udialektisk), men kun ved at reflektere paa dens Modsatte." (SKS, 11: 146).

Pia Søltoft skriver, at det legemlige kan forstås som det fysiske samt alle de fysiske behov, som både mennesker og dyr har. Fysiske behov er eksempelvis at spise, drikke og sove. Det sjælelige kan forstås som et behov der findes hos mennesket for "mening og sammenhæng" (Søltoft, 2017: 53). Ånd og dermed menneskets selv og bevidsthed findes i

syntesen mellem sjæl og legeme. Modsat dyr karakteriseres mennesket netop ved, at vi evner at være bevidste om vores bevidsthed (Søltoft, 2017: 54).

”Bevidstheden bringer os sammen, min krop og min sjæl, og enheden heraf er mig = selvet.” (Thielst, 1992: 16). Thielst forklarer, at selvbevidsthed indebærer en bevidst viden om krop og sjæl, og om følelser og tanker. Altså er vi bevidste om, at vi tænker og føler som individer og forstår disse følelser og tanker som vores egne.

At være selvbevidst er med denne forståelse ikke noget, der kan opnås, da det dialektiske i selvet er, at forholdet konstant forholder sig, til sig selv igennem hele livet: “Dog er et Selv i ethvert Øieblik, det er til, i Vorden, thi Selvet *κατα δυναμιν* er ikke virkeligt til, er blot Det, der skal blive til. Forsaauidt da Selvet ikke vorder sig selv, er det ikke sig selv; men det ikke at være sig selv er just Fortvivlelse.” (SKS, 11: 146). At mennesket livet igennem skal forholde sig til sig selv, vil sige, at det altid er undervejs med denne livslange opgave om at blive et selv. Hvis man som mennesket er undervejs i sin vorden, og derfor undervejs i sin væren, er man på vej mod sit selv. Ligeledes gælder det modsatte.

Mennesket er en syntese, som altid er i bevægelse. Fylder en af yderpositionerne for meget i en af disse dualistiske forhold, medfører dette en form for indre splittelse og ubalance, hvilket Kierkegaard formulerer som fortvivlelsens misforhold: “Fortvivlelsens Misforhold er ikke et simpelt Misforhold, men et Misforhold i et Forhold, der forholder sig til sig selv.” (SKS, 11: 130). Misforholdet til forholdet der forholder sig til sig selv ses altså i selvet som fortvivlelse.

For at finde sig selv som menneske, må syntesen være i balance samtidig med at være vekselvirkende. Dette betyder, at mennesket konstant må forholde sig til sig selv og dette forhold må være i bevægelse. Hvordan skal fortvivlelse så bearbejdes, hvis dette er en konsekvens af for store vekselvirkninger, som er et vilkår i syntesen, mennesket?

Fortvivlelse som sygdom

Første afsnit af Kierkegaards *Sygdommen til døden* hedder således: “Sygdommen til Døden er Fortvivlelse”. Om fortvivlelse skriver Kierkegaard i begyndelsen af dette afsnit: “Fortvivlelse er en Sygdom i Aanden, i Selvet” (SKS, 11: 129). Fortvivlelse bliver her defineret som en sygdom i selvet, og dermed i bevidstheden.

“Ligefrem betyder det en Sygdom, hvis Ende, hvis Udgang er Døden. Saaledes taler man om en dødelig Sygdom eenstydigt med en Sygdom til Døden.” (SKS, 11: 133). Formuleringen her om fortvivlelse som en sygdom til døden kan forstås som, at fortvivlelse er en vedvarende tilstand livet igennem. Kierkegaard uddyber, hvad der forstås ved døden:

“(…) christeligt forstaaet er Døden selv en Gjennemgang til Livet. Forsaavidt er, christelig, ingen jordisk, legemlig Sygdom til Døden. Thi vistnok er Døden det sidste af Sygdommen, men Døden er ikke det Sidste.” (SKS, 11: 133). Kierkegaard skelner, som kristen, mellem legemlig og jordisk død, og åndelig og overjordisk død. Sygdommen fortvivlelsen, medfører altså den åndelige og overjordiske død, hermed selvets død. Denne åndelige død er en konsekvens af, at mennesket har svigtet sig selv i selvforholdet, ved ikke at formå at forholde sig til dette (Thielst, 1992: 90).

Ifølge Kierkegaard er der tre måder som mennesket kan være fortvivlet på: “(…) fortvivlet ikke at være sig bevidst at have et Selv (uegentlig Fortvivlelse); fortvivlet ikke at ville være sig selv; fortvivlet at ville være sig selv.” (SKS, 11: 129).

a)

Om den første fortvivlelsesform (a), skriver Kierkegaard: “a. Den Fortvivlelse, som er uvidende om, at den er Fortvivlelse, eller den fortvivlede Uvidenhed om at have et Selv og et evigt Selv.” (SKS, 11: 157). Er man ubevidst om sit selv, kan man heller ikke være bevidst om sin fortvivlelse, da dette netop kræver bevidsthed. Denne ubevidste måde at fortvivle på, er den af værste måderne at fortvivle på, da det vil sige at mennesket er længst fra at blive et selv: “I Uvidenheden om at være fortvivlet er Mennesket længst fra at være sig bevidst som Aand.” (SKS, 11: 159).

Man kan godt leve et bekvemt liv uden at være sig selv, og sin fortvivlelse bevidst. Når et menneske holder sig travlt “(…) beskæftiget med det Timelige, gifte sig, avle Børn, være æret og anset – og (...) mærker det maaskee ikke, at han i dybere Forstand mangler et Selv.” (SKS, 11: 148). Det timelige skal her forstås som hverdagslivet, som Kierkegaard også refererer til som det jordiske og endelige.

Denne form for fortvivlelse sættes af Kierkegaard i forbindelse med hvad han kalder spidsborgeren: “Med Spidsborgerlighed, Trivialitet, som ogsaa væsentligen mangler Mulighed, forholder det sig noget anderledes. Spidsborgerlighed er Aandløshed (...)” (SKS, 11: 156). Spidsborgeren ved ikke, at han er spidsborger (Sløk, 1983: 45).

Et sådant menneske udvikler sig ikke, og lever et ganske ligegyldigt og åndeløst liv, som

ifølge Kierkegaard er spildt: "(...) der tales saa meget om at forspilde et Liv: men kun det Menneskes Liv var forspildt, der levede saaledes hen, bedragen af Livets Glæder eller af dets Sorger, at han aldrig evigt afgjørende blev sig bevidst som Aand, som Selv (...)" (SKS, 11: 142-143).

At blive bevidst om sin fortvivlelse, betyder ikke at den forsvinder, men at man rykker fra det ene stadie til det andet og hermed også tættere på at blive et selv.

b)

"b. Den Fortvivlelse, som er sig bevidst at være Fortvivlelse, som altsaa er sig bevidst at have et Selv, hvori der dog er noget Evigt, og nu enten fortvivlet ikke vil være sig selv, eller fortvivlet vil være sig selv." (SKS, 11: 167).

Det kan virke uoverskueligt og skræmmende at være sig selv, hvilket Kierkegaard også anerkender som svær opgave. Et menneske, der er fortvivlet over at være sig selv, kan føle sig usikker og derved: "(...) tør ikke troe paa sig selv, finder det for voveligt at være sig selv, langt lettere og sikkrere at være som de Andre, at blive en Efterabelse, at blive Numerus, med i Mængden." (SKS, 11: 149).

Man kan nemt blive opslugt af hvad andre tænker og mener, og derved glemme sig selv og egen vilje: "Ved at see den Mængde Mennesker omkring sig, ved at faae travlt med allehaande verdslige Anliggender, ved at blive klog paa, hvorledes det gaaer til i Verden, glemmer saa et saadant Menneske sig selv (...)" (SKS, 11: 149). Man kan dog på denne måde leve et æstetisk liv, hvor det på overfladen, og udefra set af andre mennesker, ser ud som om at man gør alt det rigtige. Det kan derfor være svært at genkende dette som fortvivlelse: "Denne Form af Fortvivlelse bliver man nu saa godt som slet ikke opmærksom paa i Verden. Et saadant Menneske har just ved saaledes at tabe sig selv vundet Perfectibilitet (...)" (SKS, 11: 149-150). Dette stadie af selvbevidsthed, kalder Kierkegaard for æstetikerens (Thielst, 1992: 32).

Æstetikerens er indbegrebet af nydelse, og alt der er skønt. Det koster ikke noget, af sig selv, det skønne, og det er derfor så nemt at falde hen i det. (Sløk, 1983: 63)

Æstetikerens kan således beskyldes for at tage den nemme vej i livet, på bekostning af sit eget selvforhold.

c)

Den sidste type af fortvivlelse er (c) fortvivlet at ville være sig selv, men uden at kunne. Så hvorfor kan mennesket ikke blive sig selv når det gerne vil?

Kierkegaard mener, at den sidste form for erkendelse er det tætteste, man kommer på fuldkommenhed og helbredelse. Den højere mening med livet og søgen efter selvet ligger i det guddommelige. "Udtrykket for hele Forholdets (Selvets) Afhængighed, Udtrykket for, at Selvet ikke ved sig selv kan komme til eller være i Ligevægt og Ro, men kun ved i at forholde sig til sig selv at forholde sig til Det, som har sat hele Forholdet." (SKS, 11: 130). Her refererer Kierkegaard til, at vi er blevet overladt til os selv og denne opgave af den, som har sat forholdet, Gud: "Hvorfra kommer saa Fortvivlelsen? Fra Forholdet, hvori Synthesen forholder sig til sig selv, idet Gud, der gjorde Mennesket til Forholdet, ligesom slipper det ud af sin Haand, det er, idet Forholdet forholder sig til sig selv." (SKS, 11: 132).

Har man ifølge Kierkegaard allerede opnået dette niveau af selvbevidsthed og erkendelse, er man ifølge metaforen ved at overkomme sygdommen.

Dette stadie bliver kaldt for etikeren, og etikeren er det sidste stadie inden man kommer til frelse igennem Gud. Etikeren optræder som stadiet efter æstetikerens og er dermed også blevet det klogere. Etikeren råder hermed også æstetikerens til at se fortvivlelsen i øjnene, i stedet for bare at glide hen i den (Sløk, 1983: 82).

Det næste stykke vej til sygdommens helbredelse findes i 2. del af værket *SD*. Her referer Kierkegaard til religiøsitet som den eneste mulighed for det der skal være med til at helbrede mennesket fra fortvivlelsen.

Hvordan forstås tilstanden fortvivlelse?

Kierkegaard beskriver følelsen fortvivlelse som "(...) en Uro, en Ufred, en Disharmoni, en Angest for et ubekjendt Noget, eller for et Noget han end ikke tør stifte Bekjendtskab med, en Angest for en Tilværelsens Mulighed eller en Angest for sig selv, (...)" (SKS, 11: 138).

Dette kan oversættes til følelser om bekymring, ubehag og frygt, eksempelvis for det ukendte og ukontrollerbare.

Vi kan også fortvivle over noget i vores liv, hvilket senere kan gøre os fortvivlet: "At fortvivle over Noget er altsaa endnu ikke egentlig Fortvivlelse. Det er Begyndelsen, eller det er, som naar Lægen siger om en Sygdom, den har endnu ikke erklæret sig." (SKS, 11: 135).

At fortvivle over noget er altså ikke den egentlige fortvivlelse. Den opstår først, når mennesket fortvivler over sig selv.

Misforholdet til selvet befinder sig i menneskets eget selvforhold, og først her bliver fortvivlelsen erklæret som fortvivlelse, da det ikke længere er noget ydre, mennesket bliver

fortvivlet over. Den egentlige fortvivlelse i mennesker viser sig herved: "(...) at det er som faldt der Noget ned paa ham o. s. v., hvilken Tyngde, og hvilket Tryk dog ikke er noget Udvortes, men en omvendt Reflexion af det Indvortes" (SKS, 11: 130). At være fortvivlet over noget ydre, er altså i virkeligheden en spejling af dit selv, og resultat af en indre fortvivlelse.

Større livsbegivenheder eller indre følelsesmæssige forandringer i menneskets liv, såsom at miste en nærtstående, kan give den fortvivlende en hjælpende hånd eller et skub til at blive bevidst om sit selv, og dermed opdage sin egen fortvivlelse: "(...) eller Dem, hvem tunge Begivenheder og forfærdelige Afgjørelser have hjulpet hen til at blive sig bevidste som Aand" (SKS, 11: 142).

Sygdommen til døden, og heraf den åndelige død, kan forekomme ubemærket af den fortvivlede selv og andre omkring, hvilket udgør faren: "Den største Fare, den at tabe sig selv, kan i Verden gaae saa stille af som var det Ingenting. Intet Tab kan gaae saa stille af; ethvert andet Tab, en Arm, et Been, 5 Rbd., en Hustru o. s. v., bemærkes dog." (SKS, 11: 148). Den åndelige død bliver her beskrevet som et tab af selvet. At fortvivlelsen og tabet af selv, kan gå helt ubemærket til, er det der gør det farligt, ikke at forholde sig til sig selv. Man lægger mærke til det, hvis man mister en arm, et ben eller en person man har sig kært, men man lægger ikke nødvendigvis mærke til, at have mistet sit selv.

Det er her fortvivlelsen kan hjælpe mennesket, ved at ruske det til bevidstheden, hvoraf mennesket kan udvikle sig selv og selvbevidstheden. Vores indre splittelse er det dialektiske i mennesket, der gør os fortvivlet. For at forstå hvordan fortvivlelsen opstår må vi kigge nærmere på forholdene i syntesen, mennesket: "Selvet er dannet af Uendelighed og Endelighed. Men denne Synthese er et Forhold, og et Forhold, der, om end derivet, forholder sig til sig selv, hvilket er Frihed. Selvet er Frihed. Men Frihed er det Dialektiske i Bestemmelserne Mulighed og Nødvendighed." (SKS, 11: 145).

Mulighed og nødvendighed

"For at vorde (og Selvet skal jo frit vorde sig selv) er Mulighed og Nødvendighed lige væsentlige (...) Et Selv, der ingen Mulighed har, er fortvivlet, og ligesaa et Selv, der ingen Nødvendighed har." (SKS, 11: 151). Forholdet mellem mulighed og nødvendighed er yderpositioner i syntesen, mennesket, som i ubalance kan aktivere fortvivlelsen i individet. Det der skabes i syntesen af mulighed og nødvendighed, er virkelighed: "(...) Virkelighed er Eenhed af Mulighed og Nødvendighed." (SKS, 11: 152). Har man det ene uden det andet,

vil man ikke kunne gøre noget virkeligt, heraf følger en forklaring af disse fortvivlelsesmomenter.

“α) Mulighedens Fortvivlelse er at mangle Nødvendighed” (SKS, 11: 151). Har man for mange muligheder og ingen nødvendighed, vil det ikke være muligt at virkeliggøre noget, og herefter følger fortvivlelsen. Mennesker kan fortabe sig, og tabe selvet, i mulighedernes univers.

Kierkegaard taler især om to væsentlige typer af mulighed, henholdsvis den ønskende og den tungsindige: “Den ene Form er den ønskende, higende, den anden den tungsindig-phantastiske (Haabet – Frygten eller Angesten).” (SKS, 11: 153).

Den ene, ønskende type af mulighed, eksisterer på baggrund af noget, som man ønsker, stræber efter og drømmer om. Her kunne man tale om risikoen i at fare vild i sine drømme: “(...)Istedetfor at tage Muligheden tilbage i Nødvendigheden, løber han efter Muligheden – og tilsidst kan han ikke finde tilbage til sig selv.” (SKS, 11: 153).

Den anden tungsindige form for mulighed opstår ved noget ubehageligt eller ængsteligt, eksempelvis noget, man ønsker at undgå eller ændre på.

“Individet forfølger tungsindigt elskende en Angestens Mulighed, der tilsidst fører ham bort fra ham selv, saa han omkommer i den Angst, eller omkommer i Det, han var angst for at omkomme i.” (SKS, 11: 153). Et eksempel på dette kunne være, at et menneske ikke vil opsøge noget, i frygt for at ende med ikke at få det, og på denne måde sørger for, ikke at ende med at få det.

Disse muligheder kan kun opstå ved selvrefleksion, altså på baggrund af bevidsthed: “Selvet er Reflexion, og Phantasien er Reflexion, er Selvets Gjengivelse, hvilken er Selvets Mulighed.” (SKS, 11: 147). Vores selv markerer sin fremtræden for os, når vi reflekterer og ligeledes selvets muligheder, heraf hvordan man kan udvikle sig. Jo mere bevidst man er om sig selv, desto mere kan man fantasere over og reflektere i muligheder: “Phantasien er al Reflexions Mulighed; og dette Mediums Intensitet er Muligheden af Selvets Intensitet.” (SKS, 11: 147).

At miste sig selv i muligheder og dermed aldrig formå at virkeliggøre dem, er altså et fortvivlelsesmoment i syntesen.

Omvendt kan man mangle muligheder og derfor være fortvivlet: “b) Nødvendighedens Fortvivlelse er at mangle Mulighed” (SKS, 11: 153). Mangler mennesket muligheder for at opnå nødvendigheder, er det fortvivlet således: “At mangle Mulighed betyder enten, at Alt er

blevet En nødvendigt, eller at Alt er blevet Trivialitet.” (SKS, 11: 155) Eksempelvis vil det at være sulten uden at have nogen mulighed for at skaffe mad, være af ren nødvendighed. Hvis alt er nødvendigt, er der ikke plads til refleksion og fantasi.

Hvis noget bliver trivielt, bliver det ligegyldigt og fantasiløst: “Uden Phantasi, som Spidsborgeren altid er, lever den i et vist trivielt Indbegreb af Erfaringer, om hvordan det gaaer til, hvad der er muligt, hvad der pleier at skee (...)” (SKS, 11: 156). Spidsborgeren mangler her bevidstheden og selvet, for at kunne reflektere i muligheder. Sammenhængen mellem muligheder og selvbevidsthed er noget, Kierkegaard ligner med mulighedernes spejl: “Allerede i Forhold til at see sig *selv* i et Speil er det nødvendigt at kjende sig selv, thi gjør man ikke det, saa seer man ikke sig *selv*, men blot et Menneske. (...) At et Selv seer saaledes og saaledes ud i Muligheden af sig selv er kun halv Sandhed; thi i Muligheden af sig selv er Selvet endnu langt fra eller kun halvt sig selv. Saa gjælder det, hvorledes dette Selvs Nødvendighed bestemmer det nærmere.” (SKS, 11: 152).

Man må se indad, og lære sig selv at kende, for at kunne vurdere sig selv, vores nødvendigheder, muligheder og begrænsninger. Det er altså nødvendigt at reflektere ud over det trivielle, det timelige, og ind i det evige, i selvet og dets muligheder. Selvet eksisterer hermed i det evige og det uendelige.

Endelighed og Uendelighed

De sidste fortvivlelsesmomenter er endelighed og uendelighed.

“Mennesket er en Synthese af Uendelighed og Endelighed, af det Timelige og det Evige (...)” (SKS, 11: 129). Det endelige er synonymt med det, Kierkegaard kalder det jordiske og det timelige liv og kan forsimplet oversættes til dagligdagsting og hverdagslivet, det jordiske liv. Mennesket der lader sig opsluge af det jordiske og låser sig selv fast, da det ikke har nogen fantasi og ingen tanke har for det uendelige. Dette betyder, at det bliver endeligt fortvivlet.

“β) Endelighedens Fortvivelse er at mangle Uendelighed” (SKS, 11, 149”).

At mangle uendelighed, kan forstås som at mangle refleksion. Refleksion, og heriblandt fantasien sætter ingen grænser. Det hører til i det uendelige, og fantasien kan herved siges at være den uendelige refleksion: “(...) Phantasien er den uendelligjørende Reflexion”(SKS, 11: 147).

Endelighedens fortvivelse beskriver Kierkegaard således: “Fordi et Menneske saaledes er fortvivlet, derfor kan han meget godt, og egentligen netop desto bedre, leve hen i

Timeligheden, være Menneske som det synes, være priset af Andre, æret og anset, beskæftiget med alle Timelighedens Formaal. (SKS, 11: 150).

At leve i fortvivelse over det endelige kan godt for omverdenen se ikke fortvivlet og æstetisk ud. Man kan gøre alt det rigtige, være anset som en succes og være vellidt, uden at have et selv: "De bruge deres Evner, samle Penge, udføre verdslige Bedrifter, beregne klogt, o. s. v. o. s. v., blive maaskee nævnte i Historien, men dem selv ere de ikke, de have, aandelig forstaaet, intet Selv" (SKS, 11: 150-151).

Endelighedens fortvivelse, at mangle uendelighed, kan være helt usynligt, og er oplagt, hvis man ikke ønsker at være sig selv, ligesom æstetikeren: "Et saadant Menneske har just ved saaledes at tabe sig selv vundet Perfectibilitet til ret at gaae med i Handel og Vandel, ja til at gjøre Lykke i Verden." (SKS, 11: 150-151). Som Kierkegaard skriver, så kan man ofre sit selv for at opnå evnen perfektibilitet, hvorigennem man erhverver sig en perfekt tilværelse, hvor alt er blevet gjort rigtigt, ser rigtigt ud og er forholdsvis ukompliceret. Det handler nemlig om at komme så langt væk fra sig selv som muligt, at være interesseret i alt andet end ens selv, men det er stadig fortvivelse. Det er svært for det blotte øje at se, og Kierkegaard mener ikke at verden har forstand til at kunne se det, altså at kunne se fortvivelsen, men den er der: "Overhovedet har Verden, som naturligt, ingen Forstand paa det sande Forfærdelige." (SKS, 11: 150)

"α) Uendelighedens Fortvivelse er at mangle Endelighed" (SKS, 11: 146). At mangle endelighed kan forstås som mangel på virkelighed, set i sammenhæng med mulighed og nødvendighed.

"Uendelighedens Fortvivelse er derfor det Phantastiske, det Grændseløse (...)" (SKS, 11: 146). Det fantastiske her er refleksionen. Hvis mennesket fortaber sig i uendeligheden, resulterer det i, at mennesket glemmer at leve i det virkelige liv, altså er blevet for opslugt af en fantasiverden. Derefter at komme tilbage til endeligheden, åndeligt forstået, hvilket Fogh Jensen beskriver som udelukkende at leve i tanken (Fogh Jensen, 2013: 26)

"(...) hvor det Endelige er det Begrændsende, det Uendelige det Udvidende. (SKS, 11: 146). Det endelige er begrænset inden for det jordiske livs begrænsninger, hvorimod at kun fantasien, i det uendelige sætter grænser. Med dette, er uendeligheden ligeledes noget ukendt og grænseløst, som menneskets selv må reflektere i.

Kierkegaard beskriver fortvivelse som værende noget evigt, uendeligt, i den kristelige forstand. Med det mener han, at den jordiske død ikke er den endelige død, idet sjælen fortsætter uendeligt i efterlivet.

Fortvivelse fører ikke til legemlig død, men derimod den åndelige og det resulterer i en

tilstand som forbliver i det evige.

Selv hvis man har været uvidende fortvivlet hele sit jordiske liv, så vil selvets fortvivlelse forblive i det evige. Det er her at fortvivlelsen vil afsløre sig selv, da det eneste man står tilbage med, er sig selv.

Med det endelige forstås menneskets jordiske liv. Da selvet som ånd eksisterer ud over det jordiske, i det uendelige, er den åndelige død ligeledes uendelig. Denne åndelige død, fortvivlelse, vil ikke være helbredelse fra fortvivlelse, da åndens død betyder evigt åndeligt liv med fortvivlelse. Vi vil altså være evigt fortvivlede og bevidste om at vi mangler vores selv og ikke kan finde det, uden at kunne finde det: "Og hvis saa, hvis Du har levet fortvivlet, hvad Du end forresten vandt eller tabte, saa er for Dig Alt tabt, Evigheden vedkjender sig Dig ikke, den kjendte Dig aldrig, eller end forfærdeligere, den kjender Dig som Du er kjendt, den sætter Dig fast ved Dit Selv i Fortvivlelsen!" (SKS, 11: 143-144). Uanset om du vurderer dit jordiske liv som godt eller skidt, vil du hvis du mislykkedes i at blive et selv, dø af denne fortvivlelse.

Helbredelse af sygdommen

Hvor findes helbredelsen der gør, man bliver fri af sin fortvivlelse?

"(...) Hvorfra kommer saa Fortvivlelsen? Fra Forholdet, hvori Synthesen forholder sig til sig selv, idet Gud, der gjorde Mennesket til Forholdet, ligesom slipper det ud af sin Haand, det er, idet Forholdet forholder sig til sig selv." (SKS, 11: 132). Fortvivlelsen kommer af, at vi ifølge Kierkegaard er skabt af Gud, med det formål, at vi skal blive et selv.

For at blive et fuldkomment selv, må vi først bevæge os gennem de forskellige livstadier, beskrevet tidligere, for til sidst at kunne erkende, at der er noget andet end os selv, nemlig det som har skabt os: "(...) naar Fortvivlelsen ganske er udryddet: i at forholde sig til sig selv, og i at ville være sig selv grunder Selvet gjennemsigtigt i den Magt, som satte det." (SKS, 11: 130). Med tro kan vi dermed bliver fuldkomne, altså finde mening og frelse i det evige. Kierkegaard beskriver menneskets afhængighed af troen, i forhold til at kunne finde frelse, ro og ligevægt i os selv da: "Selvet ikke ved sig selv kan komme til eller være i Ligevægt og Ro, men kun ved i at forholde sig til sig selv at forholde sig til Det, som har sat hele Forholdet." (SKS, 11: 130). Det, som har skabt forholdet, er ifølge Kierkegaard Gud.

En højere mening med livet kan ikke findes udelukkende i det endelige, jordiske liv.

Mennesket må her finde mening med tilværelsen i Gud, en højere magt, i andetheden.

Ansvar

Ifølge Kierkegaard, er vi blevet skabt med den opgave, at vi må skabe vores selv. Derudover, at det er at spille sit liv, hvis man aldrig bliver selvbevidst: (...) eller hvad der er det Samme, aldrig blev opmærksom paa, og i dybeste Forstand fik Indtrykket af, at der er en Gud til (...) (SKS, 11: 142-143). Den højere mening og opgaven at blive os selv, er sat af Gud.

Vedkender man sig ikke dette, kan man ikke helbredes fra fortvivlelsen. Dette er Kierkegaards kristne forestilling om meningen med livet.

Andetheden er noget som vi, og forfatterne af vores sekundære litteratur betegner som noget andet, deraf andetheden, noget der ikke hører under eller er begrænset af religion, men derimod ser bort fra det. Andetheden er noget vi kan sætte på Guds og religionens plads.

“Den der hænger fast i fortvivlelsen, er ikke sig selv, og det er er at synde mod selvet at stille sig uden for det.” (Thielst, 1994: 271). Ved at fastholde sig selv i fortvivlelsen indgår man i synden, og fordi man er fastlåst i fortvivlelsen, kan man ikke opnå et liv med tro og hermed frelse. Selvom Kierkegaard skriver om troen og religiøsitet, er synden ikke imod Gud.

Synden er imod selvet. Så længe, at man er i fortvivlelsen, vil man ikke kunne blive et Selv. Synden er, at selvet bliver holdt på afstand fra sig selv og man kan ikke opnå dét at blive et selv (Thielst, 1994: 272).

For Kierkegaard er Gud et forhold som både er transcendent og immanent. Gud er ikke kun noget indre og bare en følelse som mennesket har. At Gud er transcendent, vil sige at Gud overstiger vores fatteevne og er udenfor mennesket.

Er Gud omvendt immanent vil det sige, at han kun findes i menneskets bevidsthed.

Kierkegaard hævder, at gud er begge dele i og med, at Gud hverken kun er noget indre eller ydre (Søltoft, 2017: 115). For at finde Gud, siger Kierkegaard, at man skal se indad. Gud er kun synlig, når mennesket forholder sig til sig selv og derved “bliver opmærksomt på, at det netop ikke er sin egen lykkes smed, men et væsen, der skylder en anden sin tilværelse.” (Søltoft, 2017: 114).

Springet

Helbredelse af fortvivlelse formuleres også som springet. Ifølge Thielst byder tilværelsen på tre forskellige spring, kaldet eksistens-bevægelser:

1. "Springet fra uskyld til skyld, springet fra spidsborgerens eller barnets drømmende ånd til æstetikerens i fortvivlelse indkapslede ånd, der dog ved at forholde sig til sig selv, selvom individet segner i angsten, lærer, hvad skyld er." (Thielst, 1992: 114).
2. "Springet fra fortvivlelse til klarhed og fuldgyldig selvovertagelse, springet fra æstetikerens uro, tungsind og indesluttethed til etikerens afklarethed og glæde ved gentagelsen, der åbent tager skylden med i det nærværende liv." (Thielst, 1992: 114).
3. "Springet fra skyld til frelse, springet fra etikerens begrænsethed i endeligheden til den religiøse tro, der tager evigheden forud og dermed indskriver den personlige skyld i guds nåde." (Thielst, 1992: 114).

Disse spring kaldes for stadier, og man kan såmænd også springe imellem dem. Dog er der den undtagelse, at når man først er nået til det religiøse stadie kan man ikke tage springet tilbage da man herved har opnået evig frelse. Den menneskelige erfaring og refleksion kan ikke fremprovokere og bringe dette spring frem. Springet fra det etiske til det religiøse kan hverken gøres om eller fortrydes når det først er blevet gjort: "Selvet forandres i bund og grund gennem det religiøse spring; underkastelsen og efterlevelsen bliver total." (Thielst, 1992: 115).

"Det er saaledes i Verdens Øine farligt at vove, og hvorfor? Fordi man saa kan tabe." (SKS, 11: 150). At vove er farligt, mener Kierkegaard, og det er sådan verden er. Der er ikke nok der vover, fordi de er bange for konsekvensen af at tabe det, de vover. Ifølge Kierkegaard er det vigtigt, at mennesket vover, da det herigennem kan finde sit selv, og selv hvis man ikke vover kan man risikere at miste det samme som hvis man vovede: "Men det ikke at vove, det er klogt. Og dog, ved ikke at vove kan man just saa forfærdelig let tabe, hvad man dog, hvor meget man end tabte ved at vove, vanskeligt tabte, og i ethvert Tilfælde aldrig saaledes, saa let, saa ganske som var det Ingenting – sig selv." (SKS, 11:150).

Diskussion

[Er der sammenhæng mellem fortvivlelse og krise?](#)

Kan man sætte krisebegrebet i sammenhæng med den Kierkegaardske forståelse af fortvivlelse?

At være fortvivlet er ifølge Kierkegaard noget mennesket er hele livet, og kan derfor betegnes som et eksistentielt menneskeligt grundvilkår. Krise er ligeledes en uundgåelig del af menneskets liv. Krise adskiller sig fra fortvivlelse i og med, at krise ikke nødvendigvis er noget indre.

Johan Cullberg gennemgår i bogen *Krise og Udvikling* de mange typer af kriser som mennesket vil gå igennem i dets livstid, heraf livskriser og udviklingskriser, samt traumatiske kriser. Bogen understøtter påstanden om, at kriser følger mennesket livet igennem, som et vilkår.

Cullberg mener, at de kriser der unægtelig vil forekomme i individets liv, er en forudsætning for at man kan udvikle sig og opnå selvindsigt. Kierkegaard mener ligeledes at fortvivlelse og bevidstheden om denne, er en forudsætning for at blive selvbevidst og udvikle sit selv.

Cullberg har fokus på de psykologiske aspekter af hvordan kriser, både negativt og positivt, kan påvirke menneskets psykologiske udvikling.

Den negative psykologiske udvikling kan resultere i en begrænsning af mennesket, både fysisk og psykisk, men kriser kan også virke som katalysator for udvikling og læring, hvilket altså er den positive udlægning. Den behøver derfor ikke at være negativ og bærer præg af dette.

Kierkegaard beskriver ligeledes den mulige positive effekt ved fortvivlelsen som værende en hjælp til at kunne blive sig selv mere bevidst.

Cullberg skelner mellem to former for psykiske kriser, som også kan sidestilles med den Kierkegaardske fortvivlelse.

1) De almenmenneskelige kriser i livet, som Cullberg beskriver, resonerer med Kierkegaard, der mener, at vi altid er fortvivlet, uanset hvor selvbevidste vi i sidste ende bliver.

2) De pludselige og traumatiske psykiske kriser i livet kan sammenlignes med, det vi kan fortvivle over, som vil medføre fortvivlelse i vores indre. Altså tilstande, og ændringer i tilstande, der skaber uro hos mennesket.

Når vi mennesker står overfor noget nyt og fremmed, uden erfaringer at trække på, kan vi opleve en følelse af uro, kaos og frygt for det ukendte, hvilket er netop er måden hvorpå Kierkegaard beskriver følelsen af fortvivlelse på.

I hvilken grad giver det så mening at bruge begreberne fortvivlelse og krise sammen?

Ovenstående viser, at den psykologiske tilgang komplimenterer vores analyse af Kierkegaard og herunder fortvivlelsen i sammenhæng med krise. Både kriser og fortvivlelse tvinger mennesket til refleksion og eftertænkksomhed, og kan resultere i en udvikling i mennesket selv. Det giver mening, fordi begge begreber har det samme udgangspunkt, i mennesket, og det gør, at de kan bruges til at kunne give en bredere forståelse af hvad det vil sige, at være menneske.

Hvordan kan man oversætte Kierkegaards helbredelse?

Da Kierkegaard er fra en tid, hvor kristendommen havde en betydelig større rolle, som ikke er nær så aktuell i dag, ville det ikke give mening at tolke Kierkegaards tænkning, uden at oversætte det, så det passer det til mennesket i det 21. Århundrede.

Kierkegaard mente, at mennesket kunne finde frelse fra fortvivlelsen og mening med livet ved at erkende Gud som skaberen. For Kierkegaard fandtes der ingen højere mening end den, som man finder hos Gud. Det er Gud, der har givet os opgaven, og ansvaret, for at blive et selv, så for at erkende denne som vores opgave, må vi erkende Gud.

Vores samfund i dag kræver ikke, at man nødvendigvis skal tro på Gud. I dag har vi muligheder og valg til at vælge at leve livet som vi vil, og er oftest ikke underlagt religion. I Guds sted kan vi nu finde menneskets egen mulighed for selvrealisering, idet mennesket selv bliver højesteretsdommeren i deres eget liv. Selvrealisering kan ses som frelsens, Guds, afløser, skriver Christian Hjortkjær i *Utilstrækkelig Enestående*.

En Kierkegaardsk diagnose af diagnosesamfundet. Hvor Hjortkjær blandt andet opstiller en modsætning til Kierkegaards vej til frelse, nemlig det andet, som i dette tilfælde kan være mennesket. Hjortkjær giver en udlægning af ved hjælp af andre tænkere, hvad det vil sige, hvis man tog Gud væk fra sin plads og derimod erstattede Gud med noget andet.

Man kan hermed også prøve at tage det kristne ud af Kierkegaards vej frem til helbredelse. Kierkegaards eget formål med helbredelse, hvis man skal se bort fra det kristne budskab, er at fremhæve vigtigheden af selvbevidsthed og selvudvikling.

Kierkegaard vil have at man skal forholde sig til sig selv først, og derefter tilværelsen.

Det er ifølge Kierkegaard en forbrydelse at være selvbevidstløs.

Kierkegaard mener, at det er en tom og ligegyldig tilværelse, at gå igennem livet uden at være selvbevidst.

Hvis man kun går op i "trivielle" og ikke metafysiske eksistentielle ting.

Men det er ikke en almen mening, at selvbevidsthed er det højeste formål med livet. Som Kierkegaard forklarer, kan spidsborgeren leve et bekvemt og godt liv. Spidsborgeren udfordrer ikke status quo, og i den grad heller ikke sig selv, men måske i dette ligger den simple glæde, hvilket for nogle mennesker kunne anses som meningen med livet.

I det 21. Århundrede er selvrealisering et aktuelt tema. Det er et tema der belyser, at det ikke nødvendigvis skal være Gud der bringer frelse, men derimod kan det være mennesket selv.

Kierkegaard – individets eller samfundets tænker?

Kritikken der omhandler Kierkegaard, lyder på, at han kun har fokus på individet. Er Kierkegaards fokus for individ orienteret?

Ifølge Kierkegaard lægger ansvaret på mennesket selv, når det kommer til at skulle bryde ud af fortvivlelsen. Mennesket kan ikke få hjælp af andre, da det er noget indre, som kun mennesket selv kan gøre noget ved.

Johannes Sløk, som har skrevet *Kierkegaards univers: En guide til geniet* er blandt andre af den overbevisning, at individet ikke står alene i denne verden, og heller ej i Kierkegaards. Selvom Kierkegaard skriver om individet og selv er det ikke nødvendigvis fordi han negligerer samfundet der er omkring individet. Sløk udpensler det, så man ved, at uanset hvilken sammenhæng individet bliver nævnt i, er det altid set i sammenhæng med et samfund. Individet står derved alene med fortvivlelsen, men individet står altid i forhold til andre når det kommer til at være en del af livet. Selvom som mennesket er som individ helt unikt, indgår det altid som en del af et samfund, og mennesket defineres, formes og skabes alt efter hvilke samfund det indgår i.

Individet bliver påvirket af samfundet fra den dag det bliver født, i og med, at det bliver påvirket af udefra kommende uundgåelige aspekter, såsom miljø og arv. Sløk påpeger, at dette dog ikke er tilfældet hele livet. Menneskets påvirkning ændrer sig fra det ydre til det indre, så det i sidste ende bliver noget mennesket selv, står inde for, med egne meninger og holdninger.

Individet som en del af en større enhed, kan man kalde det. Individet bliver påvirket af samfundet og det samme gør samfundet af individet. Som individ, indgår mennesket altid som en del af et samfund, af hvilket det defineres og formes.

Vi må igen erkende, at individet har et ansvar overfor sig selv, men på samme tid altid står i forhold til andre. Kritikken af Kierkegaard lød således på, at hans fokus var for individorienteret. Sådant er dette også sandt, i et hvis omfang. Sløk betoner, at man ikke kan tage individet ud af samfundet, da samfundet ikke er et samfund uden individet og omvendt, hvorfor disse hænger uløseligt sammen. Individet er altså med til at skabe det samfund som det lever i, såvel som samfundet er med til at skabe det individ som lever i det. Pia Søltoft er ligesom Sløk interesseret i at formidle Kierkegaard på en måde, så han når et bredere publikum. Søltoft opfordrer læseren til, i sin bog *Kierkegaards Kabinet*, at blive klogere på sit eget selvforhold, ligesom Kierkegaard også provokerer til refleksion.

Heri opfordrer hun også til at bliver klogere på sit forhold til andre. Herved aktualiserer hun, hvordan man med Kierkegaards læsning kan eller gerne skal blive klogere på sig selv, men også andre.

Konklusion

Vi har i denne opgave undersøgt og formidlet Kierkegaards tænkning omkring det at være et menneske i fortvivlelse, ud fra den påstand, at begrebet krise og fortvivlelse er sammenhængende, og at denne forståelse vil være givende for mennesket i det 21.

Århundrede.

Mennesket bliver påvirket af dets ydre omgivelser i sådan en forstand, at det kan medføre indre kriser. Heraf vil en ydre krise, såsom Covid-19, kunne være en katalysator for indre psykiske kriser hos mennesket.

Coronamonologerne er et billede af Covid-19s fremtræden i menneskets liv. De indeholder temaer som angst, frygt og kriseforståelse. Vi får et billede af, hvad der sker med mennesket, når det tvinges ud i ukendte situationer der mere eller mindre kan betegnes som traumatiske psykiske kriser.

Krise er dog ud fra den psykoanalytiske forståelse et vilkår for det at være menneske, da vi livet igennem konstant befinder os i tilstande af krise.

Ligeledes er fortvivlelse, ifølge Kierkegaard, en konstant tilstand hos mennesket.

Fortvivlelsen skyldes ifølge Kierkegaard en indre splittelse, der skaber en uro og angst, som vi må forholde os til, hvis vi ønsker at forstå os selv. Fortvivlelsen er på denne måde en tilstand, der kan hjælpe os til at blive selvbevidste.

Hvis vi er bevidste om vores fortvivlelse, kan vi udvikle os og heraf blive mere selvbevidste og reflekterende.

Kierkegaard forklarer fortvivlelsens forskellige typer og skikkelser med det formål, vi kan spejle os selv og vores egen fortvivlelse i dem, og ud fra dem, forholde og forstå os selv.

Vi kan konkludere, at denne psykoanalytiske belysning af tilstanden krise er sammenlignelig med Kierkegaards filosofiske forståelse af tilstanden fortvivlelse.

Vi forstår at Kierkegaard her opfordrer til refleksion så man kan blive mere bevidst om sig selv og det at være i en konstant tilstand af krise og fortvivlelse.

Ifølge Kierkegaard er det et ansvar, over for os selv, at være selvbevidste, så vi til sidst kan komme af med denne fortvivlelse.

Mennesket har ikke meget indflydelse på de ydre kriser, men har dog det fulde ansvar for de indre kriser som de ydre kriser kreerer. Kierkegaard mener at opgaven, og selve ansvaret for at udvikle sig som menneske ligger hos individet selv. Fortvivlelse og krise er menneskelige vilkår, hvorfor vi må erkende, at det er op til os selv at navigere i disse når de bliver noget indre i os selv.

I forhold til mennesket i krise, betyder dette, at bearbejdelsen af enhver krise skal starte i individet selv. Det er et væsentligt hovedbudskab i Kierkegaards filosofi.

Kan Kierkegaards filosofi og tænkning, med udgangspunkt i SD, bidrage til vores forståelse af det, at være et menneske i krise, i det 21. århundrede?

Ud fra dette må vi konkludere at Kierkegaards tænkning kan bidrage til forståelse af mennesket i krise med et filosofisk perspektiv.

Dette projekt tilbyder et filosofisk perspektiv i forhold til forståelsen af krise og vi har oversat Kierkegaards filosofi omkring fortvivlelse for at muliggøre en dialog mellem Kierkegaard og mennesket i krise. Da Kierkegaard gennem *SD* opfordrer læseren til at reflektere over det han skriver, må det herefter være op til den enkelte, at reflektere og spejle sig i, om det er en tankegang de kan sætte sig ind i. Hvis det er en tankegang de kan sætte sig ind i, kan de opnå hvad Kierkegaard kalder frelse.

Vi kan ikke afvise, at der er en sammenhæng mellem filosofisk teori og hvad der sker med et menneske i krise. Vi kan herunder heller ikke afvise, at man kan bruge filosofien til at forklare, hvad der sker i mennesket under krise eller at mennesker i krise kunne ty til filosofien, for bedre at forstå dem selv og hvordan de kan bearbejde krise, herunder Kierkegaard.

Perspektivering

Kierkegaards tænkning og begreb om fortvivlelse kunne i videre undersøgelser af problemformuleringen suppleres med en række andre relevante tænkere.

Jean-Paul Sartre (1905 – 1980) er en meget relevant tænker at sætte overfor Kierkegaard. Sartre adskiller sig fra Kierkegaards kristne eksistenstænkning, i værket *Eksistentialisme er en humanisme* (1946), med sin ateistiske eksistentialisme, hvor Gud ikke længere er nødvendig for mennesket.

På trods af at disse to eksistentialister er dybt uenige i spørgsmålet om religion, er de også enige om meget. Det er tydeligt at Sartre er inspireret af Kierkegaard. Pointen om, at mennesket må tage ansvar for sig selv i både *SD* og *Eksistentialisme er en humanisme* (1946). Også den grundlæggende eksistentialistiske forståelse af, at menneskets eksistens går forud for dets essens, tager de begge udgangspunkt i, i deres eksistentialistiske tænkning. Med dette menes, at mennesket bliver født i en verden, uden at være andet end en tom skal, hvorefter det er en opgave at blive til et integreret individ i samfundet, altså et selv.

Ifølge Sartre, er mennesker dømt til at være frie til at skabe os selv, enten bevidst eller ubevidst. Som mennesker er vi ikke underlagt en kollektiv natur, der bestemmer hvordan vi skal udvikle os. Det er vi frie til selv at vælge. Modsat Kierkegaard, mener Sartre, at det er mennesket der er med til at skabe mennesket, hvor Kierkegaard påpeger, at det er Gud.

Da *Eksistentialisme er en humanisme* (1946) blot er en lille del af Sartres lange forfatterskab, kan denne ikke betegnes som grundlæggende for Sartres tænkning generelt, da han ikke på den måde vil komme til sin ret. En mere dybdegående komparativ analyse af Sartre og Kierkegaards filosofier ville have været interessant, i og med at disse har mange fællestræk og samtidig væsentlige forskelle.

Derudover havde det været relevant at inddrage Friedrich Nietzsche (1844 – 1900) der var en tysk filosof, og meget kendt for sin udtalelse om, at Gud er død. Ved dette skulle det ikke forstås, at Gud dermed var forsvundet, men nærmere at Gud eksisterer under andre betegnelser, heriblandt betegnelsen mennesket.

Endeligt kunne det have været givende for opgavens relevans, at den i dimensionen Kultur og Historie, idet andre nuancer af kriser og fortvivlelse kunne være belyst. Den spanske syge, var ligesom Covid-19 en pandemi, der strakte sig over to år og slog millioner af mennesker ihjel. I og med vi ikke ved hvornår Covid-19 er overstået og hvad der vil ske efterfølgende, kunne den spanske syge måske give et bud på dette.

Litteratur

Værker

Cullberg, Johan (1988): *Krise og udvikling*. Hans Reitzels Forlag.

Fogh Jensen, Anders (2013): *Hvordan skal jeg leve mit liv, Kierkegaard?* Akademisk Forlag.

- Grøn, Arne (1997): *Subjektivitet og negativitet: Kierkegaard*. Gyldendal.
- Hjortkjær, Christian (2016): *Utilstrækkeligt enestående: En Kierkegaardsk diagnose af diagnosesamfundet*. Det teologiske Fakultet.
- Kierkegaard, Søren Aabye (1849): *Sygdommen til døden*. Søren Kierkegaards skrifter (SKS) bind 11. C. A. Reitzels Forlag.
- Mau, Søren Mads og Hansen, Brian Benjamin (2013): *Kierkegaard gentaget*. Forlaget Philosophia.
- Nielsen, Jens Viggo, et.al. (2009): *At tænke eksistensen*. Aarhus Universitetsforlag.
- Rothstein, Klaus, et.al. (2020): *Coronamonologerne*. Lindhart og Ringhof.
- Sartre, Jean-Paul (1946): *Eksistentialisme er en humanisme*. Hans Reitzel Forlag.
- Sløk, Johannes (1983): *Kierkegaards univers: En guide til geniet*. Lindhart og Ringhof.
- Søltoft, Pia (2017): *Kierkegaards kabinet: en nutidig introduktion*. Akademisk Forlag.
- Thielst, Peter (1992): *Kierkegaards filosofi og psykologi*. Hans Reitzel Forlag.
- Thielst, Peter (1994): *Livet forstås baglæns - men må leves forlæns*. Gyldendal.
- Kierkegaard, Søren (1844): *Philosophiske smuler*. Udgivet med indledning og kommentar af Niels Thulstrup (1995). C. A. Reitzel.

Artikler

- Vandekerckhove, Wim (2020): "COVID, Existentialism and Crisis Philosophy.", I: *Philosophy of management*, 19.2, 127–132. Libri Publishing.